

Originalus Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus nekrologas ir poeto mirties priežastis

ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, 10308 Vilnius
El. paštas zivile.nedzinskaite@gmail.com

DARIUS ANTANAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, 01101 Vilnius
El. paštas d.antanavicius@gmail.com

Straipsnis skirtas Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus originalaus nekrologo problemai. 2024 m. buvo paskelbta Jono Pašakauskio XVIII a. viduryje parengta M. K. Sarbievijaus gyvenimo santrauka. Šios publikacijos įvadiniamame tekste teigiama, kad originalus M. K. Sarbievijaus nekrologas neišliko. Straipsnio tikslas – įrodyti, kad originalus M. K. Sarbievijaus nekrologas buvo parašytas ir išliko, nurodyti jo saugojimo vietą, paskelbti patį tekstą su vertimu į lietuvių kalbą ir aptarti kai kurias jo ypatybes (1).

Raktažodžiai: Motiejus Kazimieras Sarbievijus (Sarbievski), Jonas Pašakauskis (Poszakowski), Jėzaus Draugija, nekrologai, tuberkuliozė

Senosios Lietuvos literatūros 52 (2021) knygoje, pasirodžiusioje tik 2024 m. balandžio mėn., buvo publikuotas Jono Pašakauskio (Jan Poszakowski, 1684–1757) XVIII a. viduryje parengtas Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (1595–1640) gyvenimo aprašymas [7, 205–207, 208–212]. Įvadiniamame O. Dilytės-Čiurinskienės tekste teigiama, kad „šis trumpasis Sarbievijaus gyvenimo aprašymas jau vėlyvas (ankstesni nėra išlikę), bet jį, kaip ir kitus, Pašakauskis greičiausiai rengė remdamasis iš karto po mirties Varšuvoje parašytu nekrologu, nes toks turėjo būti parengtas pagal Draugijos reikalavimus. (Tokių atveju, jei toks XVIII a. viduryje jau nebuvo išlikęs, jį galbūt parengė pats Pašakauskis; tą rodytų jo nuorodos į kitus autorius.)“ [7, 203–204].

(1) Straipsnis patyrė žurnalo *Senoji Lietuvos literatūra* vyr. redaktoriaus ir redakcinės kolegijos akademinę cenzūrą: iš pradžių keturis mėnesius, neinformuojant autorių, tyliai buvo blokuojamas jo recenzavimas, o galiausiai, remiantis nemoksliniais motyvais, iš viso atsisakyta jį priimti.

Šiame teiginyje yra keletas netikslumų ir prieštaravimų: pirma, iš pradžių sakoma, kad „ankstesni nėra išlikę“, toliau teisingai teigiama, kad „iš karto po [Sarbievijaus] mirties Varšuvoje“ nekrologas turėjo būti parašytas. Pagaliau baigiama spėjimu, kad XVIII a. viduryje originalusis nekrologas galėjo būti nebeišlikęs. Minėtos publikacijos lietuviško vertimo komentaruose dar pasakyta, kad antrasis, kol kas nepublikuotas, J. Pašauskio parengtas M. K. Sarbievijaus „gyvenimo aprašymas 1751 m. gruodžio 20 d. buvęs pasiūstas iš Varšuvos į provincijos archyvą. Tai rodo, kad archyve nebuvo Sarbievijaus gyvenimo aprašymo, paprastai parengiamo iš karto po jėzuito mirties“ [7, 212].

Šio straipsnio tikslas yra, pirma, įrodyti, kad originalusis M. K. Sarbievijaus nekrologas buvo parašytas ir išliko, antra, nurodyti jo saugojimo vietą, trečia, paskelbti patį tekstą su vertimu į lietuvių kalbą ir, ketvirta, aptarti kai kurias jo ypatybes.

M. K. Sarbievijus mirė Varšuvoje 1640 m. balandžio 2 dieną. Apie garsiojo poeto mirties aplinkybes iš pirminių šaltinių iki šiol nieko tikra nežinoma. Reikalas tas, kad M. K. Sarbievijus, 1635–1640 m. būdamas karaliaus Vladislovo IV dvaro pamokslininkas, formaliai priklausė Varšuvos profesų namams. Tačiau būtent 1640 m. yra labai skurdūs Jėzaus Draugijos (toliau – Draugijos) šaltinių: neišliko Lietuvos provincijos, kuriai priklausė ir Varšuvos profesų namai, 1639–1640 m. trumpasis katalogas (2). Pagal normatyvinius reikalavimus, taikomus visiems Jėzaus Draugijos namams, M. K. Sarbievijaus netektis turėjo būti paminėta tų metų Varšuvos profesų namų *Metiniame laiške (Litterae annuae)* arba įvykių kronikoje, vadinamojoje *Istorijoje (Historia)*. Deja, 1640 m. Varšuvos profesų namų nei *Metinio laiško*, nei *Istorijos* irgi neliko.

Apskritai M. K. Sarbievijus mirė labai „netinkamu“ laiku – jo mirties išvakarėse, balandžio 1-ąją, Varšuvoje, Karalių pilyje, gimė Vladislovo IV pirmagimis sūnus Zigmantas Kazimieras. Šis įvykis amžininkų akyse visiškai nustelbė poeto mirtį. Tai liudija ir asmeninio Vladislovo IV mediko, liuterono Motiejiaus Vorbek-Lettowo (Maciej Vorbek-Lettow), ir Draugijai itin palankaus kataliko Albrechto Stanislovo Radvilos atsiminimai, kuriuose M. K. Sarbievijaus mirtis net nepaminėta [22, 116–117; 15, 7] (3).

Pirmiausia keletas žodžių apie nekrologų, kaip specifinių Draugijos istorijos šaltinių, rūšį ir jų genezę [4, 202–204]. Draugijos veiklą reguliuojančiuose normatyviniuose aktuose (4) nebuvo jokio konkretaus reikalavimo rengti ir kaupti atskiras mirusių vienuolijos narių gyvenimo santraukas. Juose nėra net tokių terminų kaip nekrologas (*necrologium*), gyvenimas, gyvenimo aprašymas, gyvenimo santrauka (*vita, summariolum vitae, compendium vitae*) ar pan. Provincijolas, kasmet siūsdamas į Romą vadinamąjį trumpąjį katalogą (*catalogus brevis*), turėjo pareigą tik pateikti generaliniam Draugijos vyresniajam mirusių savo provincijos narių sąrašą, kurį sudarydavo gavęs informaciją iš konkrečių namų vyresniųjų.

Vienintelė aiški užuomina apie mirusių Draugijos narių paminėjimo tvarką randama komunikacijos vienuolijos viduje taisyklės nustačiusioje „Formula scribingendi“. 1615 m.

- (2) Paskutinis išlikęs trumpasis katalogas yra iš 1638–1639 m. Jame M. K. Sarbievijus „prirašytas“, kaip minėta, prie Varšuvos profesų namų taip: „P. Matthias Sarbiewski, concionator regius et consultor domus“ [5, Lith. 6, f. 310r]. Nėra abejonės, kad tas pat buvo parašyta ir neišlikusiame 1639–1640 m. kataloge. Išlikęs trumpasis katalogas jau yra 1641–1642 m. [5, Lith. 56-1].
- (3) Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad A. S. Radvilos balandžio mėnesį Varšuvoje nebuvo, apie įvykius sostinėje jį informavo asmeninis sekretorius [15, 8].
- (4) Visų jų korpusas, vadinamasis *Institutum Societatis Iesu*, buvo periodiškai atnaujinamas ir perleidžiamas. Šie leidimai dabar lengvai randami internete. Naudojamės 1757 m. Prahos leidimu [10].

lapkričio 5 d. – 1616 m. vasario 26 d. Romoje vyko septintoji Generalinė kongregacija, išrinkusi naująjį generalinį Draugijos vyresnįjį. Jai pasibaigus, 1616 m. Romoje pasirodė atnaujintas Draugijos normatyvinių aktų rinkinys *Corpus institutorum Societatis Iesu*, kurio *Regulae Societatis Iesu* dalyje, „Formula scribendi“ skyriuje, nustatant, kas turi būti rašoma (referuojama) *Metiniuose laiškuose*, 28 punktas buvo papildytas tokia formuluote [10, II, 127–128]:

Mortuorum autem non solum nomen, cognomen, patriam, aetatem, statum et munera in Societate obita perscribi oportebit, verum etiam virtutes, si quas habuerunt eximias, commemorari, in primis vero si quid ab eis profectum est laude praecipua dignum, quod singulari alicuius facti narratione confirmari possit.

[O mirusiųjų reikės ne tik nurodyti vardą, pavardę, gimtinę, amžių, luomą ir Draugijoje eitas pareigas, bet taip pat paminėti žymesnes dorybes, jei tokiomis pasižymėjo, ir pirmiausia jei [velioniai] nuveikė ką nors tokio, verto ypatingo pagyrimo, ką galima pagrįsti papasakojant kokį nors įvykį.]

Visa tai nepaaiškina pačių nekrologų, kaip savarankiškų tekstų, atsiradimo, bet tikėtina, kad postūmį jiems rasti davė būtent minėtas 1615–1616 m. septintosios Generalinės kongregacijos reikalavimas. Įrodymų, kad šiuo klausimu buvo parengtas konkretus generalinio Draugijos vyresniojo nurodymas ar aplinkraštis (*ordinatio, litterae*), kol kas rasti nepavyko. Aišku viena: nekrologai Lenkijos provincijos namuose pradedami rašyti nuo 1615 m., o Lietuvos provincijos namuose – nuo 1620 metų. Tai įrodo išlikusių nekrologų chronologija atskirų nekrologų knygoje [5, Pol. 68, Lith. 61].

Mirusių Draugijos narių nekrologai kiekvienuose namuose turėjo būti surašomi į atskirą rankraštinę knygą arba sąsiuvinį, iš kurių vėliau būdavo formuojamas rankraštis, galiausiai įglaudavęs įrištos knygos pavidaļą. Deja, tokių originalių nekrologų knygų išliko labai mažai [8, 454].

Kas trejus metus kartu su trimečiais katalogais (t. y. vadinamuoju pirmuoju, antruoju ir trečiuoju katalogu) bei *Metiniais laiškais* ir *Istorijomis* provincijolas generaliniam Draugijos vyresniajam į Romą išsiųsdavo ir nekrologų nuorašus, kuriuos savo ruožtu į Vilnių jam susiųsdavo konkrečių namų vyresnieji. Vienas šių nuorašų egzempliorius buvo atidedamas į provincijolo archyvą Vilniuje. 1773 m. panaikinus Draugiją, dauguma Lietuvos provincijos archyvo medžiagos ilgainiui dingo ar tiesiog buvo sunaikinta kaip neaktuali. Taigi šios nekrologų versijos neišliko. Savo ruožtu į Romą išsiųsti nekrologų dubletai irgi buvo kaupiami atskirose rankraštinėse knygoje ir išliko iki šių dienų. Lietuvos provincijoje mirusių Draugijos narių nekrologai dabar sudaro 5 storus pagrindinio Draugijos archyvo tomus [5, Lith. 61–65]. Juose iš viso yra 3 500 puslapių tekstų (5).

Pavienių nekrologų pasitaiko ir kituose tomuose. Būtent ši aplinkybė M. K. Sarbievijaus nekrologui padarė „meškos paslaugą“: jis buvo įrašytas ne minėtame nekrologų knygų korpuse, bet atskirame tome, kuriame yra 1636–1650 m. Lietuvos provincijos namų *Istorijos* [5, Lith. 39]. Čia pavienių Draugijos narių nekrologai įterpti atskirame skyrelyje, pavadintame *Summariola vitae defunctorum Provinciae Lituaniae*. M. K. Sarbievijaus nekrologas yra 268v lape.

(5) Ši medžiaga jau suregistruota [12, 233–320].

Neįtikėtina, kad šis tekstas būtų likęs nežinomas net kelių kartų lenkų ir lietuvių jėzuitams, ilgus dešimtmečius dirbusiems ir dirbantiems Romoje. Kaip dažnai būna, vos pervertus enciklopedijas, paaiškėjo, kad Paulius Rabikauskas minėjo jį M. K. Sarbievijaus biogramoje, paskelbtoje *Lietuvių enciklopedijoje* [13, 493]. Nekrologo signatūra taip pat nurodyta naujausioje M. K. Sarbievijaus biogramoje, paskelbtoje „Lenkų biografijų žodyne“ [16, 184]. Pagaliau jis minimas lenkų jėzuitų parengtame ARSI medžiagos, susijusios su Lenkijos ir Lietuvos provincija, aprašuose [12, 165].

Taigi šio teksto „nepastebėjimo“ priežasčių, matyt, reikia ieškoti kitur. Originalus M. K. Sarbievijaus nekrologas, kaip dažnai būna iš anksto daug tikintis, smarkiai nuvilia. Be kelių smulkmenų, kurias aptarsime toliau, jame nėra jokios nežinomos ar kaip kitaip vertingos informacijos. Tekstas labai trumpas ir šabloniškas. Antra vertus, toks nekrologas nėra jokia išimtis. Panašaus „likimo“ sulaukdavo ir kiti žymūs Draugijos nariai. Kad tuo įsitikintume, pakanka žvilgtelėti į pirmąjį Lietuvos provincijos jėzuitų nekrologų tomą [5, Lith. 61] ir perskaityti, kas buvo parašyta apie žymųjį katalikiškos reformos Skandinavijoje skleidėją Lauryną Norvegą (Laurids, Lars Nicolai, Nilsen Norvegus), mirusį Vilniuje 1622 m. [9, 392].

Taigi galima spėti, kad originalus M. K. Sarbievijaus nekrologas *sarbievistų* darbuose buvo apeinamas ne todėl, kad buvo visiškai nežinomas, bet dėl jame pateiktos informacijos skurdumo, todėl nematyta reikalo net jį minėti.

Iš nekrologe minimų faktų verta aptarti nebent šį sakinį: „Romoje su pagyrimu dėstė retoriką ir ten pat išleido mokytas Lyrikos giesmių knygas, stebėtina patikusias popiežiui Urbonui VIII, kuris, pagerbdamas ypatingą jo talentą, padovanojo auksinį medalį su savo atvaizdu“.

„Romoje su pagyrimu dėstė retoriką“. Į Romą M. K. Sarbievijus buvo pasiūstas baigti studijuoti teologiją, bet tiksliai neįvardytais metais, jo paties liudijimu, „Romoje romiečiams retoriams, kasdien suplaukiant daugiui mokyčiausių vyrų ir per rugpjūtį, rugsėjį, kaip paprastai, atvėrus retorikos klasės duris, dėščiau retoriką“ (6). Tai gana mįslingi žodžiai. Kas yra tie romiečiai retorai? Ar tai Romos kolegijos, į kurią poetas buvo išsiūstas, retorikos kurso studentai? Bet rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais studijos Romoje nevykdavo. Be to, M. K. Sarbievijus 1624–1625 m. buvo priskirtas Vokiečių kolegijai (7). Józefas Warszawskis bandė aiškinti šiuos žodžius savotiška Romos intelektualų (šiuo atveju – retorikos žinovų) akademija [23, 273], kokių tuo metu Italijos miestuose buvo ne viena. Apie veikusias Romoje 1624–1625 m. konkretesnių žinių pateikia P. Rabikauskas [14, 475–477]. Taigi galbūt turėtos galvoje kažkokios viešos paskaitos, disputai, kuriuose M. K. Sarbievijus dėstė savo retorikos meno supratimą?

„Ir ten pat išleido mokytas Lyrikos giesmių knygas“. Pirmasis M. K. Sarbievijaus *Lyricorum libri tres* leidimas 1625 m. pasirodė ne Romoje, o Kelne. Tai visiems gerai žinomas faktas. Bet Vatikano bibliotekoje yra išlikę popiežiui Urbonui VIII padovanoti poemos „Aureum seculum“ ir antrosios „Lyrikos“ knygos rankraščiai [20, XXV–XXVII; 23, 176–177]. Tad galbūt nekrologe iškreiptas šis istorijos faktas?

(6) „Romae Romanis rhetoribus in quotidiana hominum, praeterea doctissimorum, frequentia apertis, ut fit, per augustum perque septembrem rhetoricae scholae ianus praelegi“ [17, 11].

(7) „P. Matthias Sarbieschi, praefectus studiorum et consultor“ [5, Rom. 80, f. 78v].

„Pagerbdamas ypatingą jo talentą, padovanojo auksinį medalį su savo atvaizdu“. Šis teiginys gali būti istorijos faktas (8). Urbono VIII pontifikato metu Romoje buvo nukaldintas ne vienas medalis su jo atvaizdu. Labiausiai tikėtina, kad nekrologe minimas buvo nukaldintas 1625 m. jubiliejiniais metais, o jo autorius buvo garsus to meto dailininkas-medalistas, juvelyras, skulptorius ir ginklininkas Gasparo Mola (1567–1640), vadinamas Lombardijos Čeliniu. 1625–1639 m. jis buvo Popiežiaus monetų kalyklos meistras (Maestro della Zecca pontificia a Roma). Be to, pirmasis ėmė graviruoti savo vardą ant savo darbų (santr. G. M., G. MOL., GAS. MOL. ir pan.). Nekrologe paminėtas medalio ypatybės (auksinis, su popiežiaus atvaizdu) atitinka 1625-aisiais, t. y. Bažnyčios jubiliejaus ir trečiaisiais Urbono VIII pontifikato metais, Molos nukaltas medalis. Jo averse su popiežiaus atvaizdu įrašyta „Urbanus VIII Pont[ifex] Max[imus] A[nn]o III“ (Popiežius Urbonas VIII trečiaisiais pontifikato metais). Kairiajame medalio kampe matomi ir Molos inicialai „Gasp. Molo“. Medalio reverse pavaizduota scena, kurioje popiežius su būriu dvasininkų užveria Šventąsias duris, epigrafui panaudoti Šv. Rašto žodžiai „Ponat fines suos pacem / MDCXXV“. Internetu lengva rasti šio medalio atvaizdą (9).

Lieka sureaguoti į minėtoje publikacijoje O. Dilytės-Čiurinskienės išsakytą mintį, kad J. Pašakauskis galėjo remtis originaliuoju nekrologu. J. Pašakauskis taip iš tikrųjų darydavo [4, 209, 215–216], bet M. K. Sarbievijaus atveju taip nėra: sulyginus abu jau paskelbtus tekstus, akivaizdu, kad originalaus poeto nekrologo jis neturėjo ir rašė remdamasis turima publikuota ar rankraštine medžiaga ir, matyt, žodine tradicija.

Galiausiai reikia aptarti J. Pašakauskio aprašytas M. K. Sarbievijaus mirties aplinkybes, plačiai pasklidusias mokslinėje ir net populariojoje literatūroje, esą poetas netikėtai mirė, patyręs kraujo išsiliejimą į smegenis. Pirmasis šią versiją paskelbė Lebrechtas Gotthelfas Langbeinas M. K. Sarbievijaus biografijoje, kuri buvo publikuota dar 1753 m. [11, 124–126]. Įdomu, kad jis rėmėsi vyresnio amžiaus Draugijos tėvų pasakojimais ir autoritetu. Dar įdomiau, kad L. G. Langbeino pasakojimas iš esmės sutampa su paties J. Pašakauskio glaustai perteikta M. K. Sarbievijaus mirties versija. Tad yra dvi galimybės: J. Pašakauskis sutrumpindamas perpasakojo paskelbtą L. G. Langbeino versiją arba jis ir buvo tas „vienas garbingas senolis ir didžiausią autoritetą turintis Jėzaus Draugijos vyras“, kuriuo rėmėsi pats L. G. Langbeinas.

Iki šiol net nemėginta kritiškai ištirti, kiek patikima L. G. Langbeino ir J. Pašakauskio įamžinta M. K. Sarbievijaus mirties versija, juoba kad nuo poeto mirties buvo prabėgę šimtas metų. Keista, kad niekas iki šiol nesugalvojo pasitelkti vieno iš svarbiausių pirminių šaltinių – popiežiaus nuncijaus Mario Filonardi (mirė 1644 m.) iš Varšuvos į Romą kardinolui Francesco Barberini 1640 m. siųstų laišku ir vadinamųjų *avvisi*, t. y. savotiškų rankraštinių informacinių skrajučių. M. Filonardi nunciatūros (1636–1643) medžiagos publikavimas

(8) Ieškant, kas pirmasis paminėjo jį *sarbievianoje*, galima nurodyti į Tomaszo Wallo 1892 m. išleistus M. K. Sarbievijaus raštus, kurių įvade parengėjas, chronologine tvarka išvardydamas poeto biografijos faktus ir nenurodydamas šaltinio, ties 1625 m. mini, kad „pontifikas savo rankomis užkabino ant kaklo [Sarbievijui], kai šis pabučiavęs kojas atsistojo, auksinį medalį su savo atvaizdu“ [20, X]. Iš visko sprendžiant, T. Wallas rėmėsi greičiausiai dar 1759 m. paskelbta M. K. Sarbievijaus biografijos konkrečia vieta [18, VII]. Lietuvoje, mūsų žiniomis, nenurodant šaltinio, tai daugmaž teisingai perteikta net ne mokslinėje, o populariojoje publikacijoje [21, 12]: „Bet popiežius nesulaikė M. K. Sarbievijaus Romoje, tik nusiėmęs nuo kaklo aukso medalioną įteikė jį poetui kaip jų draugystės atminimą“.

(9) <https://numismatics.org/collection/1956.163.1700> [žiūrėta 2024 06 05].

per dvidešimt metų kol kas pasistūmėjo tik iki 1638 m. rudens [1–3], todėl teko bent probėgšmais peržiūrėti neskelbtą medžiagą. Ir tai davė visiškai nelauktų rezultatų. Patikrinus M. Filonardi 1640 m. kovo–balandžio mėnesių korespondenciją, paaiškėjo, kad paskutinės poeto gyvenimo dienos joje trumpai minimos mažiausiai keturis kartus. Šios žinutės atskleidžia visiškai kitą M. K. Sarbievijaus ligos ir mirties paveikslą.

Iš jų aiškėja, kad M. K. Sarbievijus mirė 1640 m. balandžio 3 d. Draugijos Varšuvos profesų namuose po ilgos ir sunkios ligos. Kovo 17 d. savo laiške M. Filonardi tiesiai šviesiai informuoja kardinolą Francesco Barberini, kad Sarbievijus jau merdi „ilgai sirgęs džiova ir lėtąja karštine“. Kovo 24 d. *avviso* poeto būklė apibūdinama kaip beviltiška ir priduriama, kad prieš dešimt dienų, t. y. kovo 14 ar 15 d., jam jau buvo suteiktas Paskutinis patepimas. Kovo 31 d. *avviso* trumpai referuojama stabiliai kritiška miršančiojo būklė ir kartojama, kad jis diena po dienos pamažu gęsta (*mancando a poco a poco ogni giorno*). Pagaliau balandžio 7 d. laiške nuncijus kardinolui F. Barberini trumpai praneša, kad balandžio 3 d. poetas mirė.

Įdomiausia yra mirties data. Nekrologe ir visoje ikišiolinėje literatūroje nurodoma, kad M. K. Sarbievijus mirė balandžio 2-ąją. Ar galėjo M. Filonardi suklysti? Atkreiptinas dėmesys, kad nuncijaus žinutė iš visų šiuo metu žinomų šaltinių yra ankstyviausia (laiškas rašytas balandžio 7 d.), o nekrologas buvo sukurtas vėliau. Sakinys apie M. K. Sarbievijaus mirtį laiško pabaigoje prirašytas paties nuncijaus ranka (*manu propria*). Be to, dienos data įrašyta ne skaičiumi, o žodžiu (*a tre del corrente*). Jei nuncijus apsiriko, tai būtų galima paaiškinti nebent tik taip, kad jis nurodęs ne mirties, o žinios, kada buvęs apie ją informuotas, dieną. O jei vis dėlto nesuklydo? Tada išeitų, kad reiktų taisyti visose enciklopedijose ir mokslo darbuose nurodomą poeto mirties datą iš balandžio 2-osios į 3-iąją.

Visi M. Filonardi laiškų ir *avvisi* fragmentai, kuriuose minimos paskutinės M. K. Sarbievijaus gyvenimo dienos, skelbiami straipsnio priede originalo kalba su vertimu į lietuvių kalbą.

Taigi įvairiose publikacijose paplitusią M. K. Sarbievijaus mirties versiją (insultas) nuo šiol reikia vadinti gražia legenda, pridengusia gana prozišką ano meto realybę. Tad nuo ko mirė garsusis poetas?

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į visiškai sutapusią diagnozę M. Filonardi laiškuose ir originaliame nekrologe. Abiem atvejais ji įvardijama kaip *hectica febris / febre etica*. Nuncijus taip pat kalba apie džiovą. Dar įdomiau, kad kovo 24 d. *avviso* kartojami kone tie patys žodžiai kaip ir nekrologe (plg. *essendo consumato da una febre etica* ir *hecticae febris malignitate consumptus*). Jie mums byloja, kad nuncijaus informacijos šaltinis buvo greičiausiai patys Varšuvos profesų namų jėzuitai.

Taigi kas yra ta *hectica febris* ir *phthisis*? Tai dar senovės medikams žinoma žmogų kankinančios karštinės forma, greičiausiai sietina su džiova, kitaip tuberkulioze. Pats poetas 1638 m. spalio 31 d. savo laiške Plocko vyskupui Motiejui Lubienskiui mini bėgštavimus prieš keletą metų (*ante aliquot annos phthisim timebam*) galėjęs sirgti šia liga [19, 145]. M. K. Sarbievijaus amžininkas, anglų medikas Christopheris Bennetas (1617–1655) įvairioms jos formoms skyrė atskirą traktatą *Tabidorum theatrum, sive p[h]thisios, atrophiae et hecticae xenodochium*, sulaukusių ne vieno perspaudo net XVIII a. (10). Žinant, koks klimatas XVII a. pirmojoje pusėje vyravo šioje Europos dalyje (vadinamasis „mažasis ledynmetis“), turint galvoje, kad skirtingais istorijos laikotarpiais Draugijos namuose pasitaikydavo ir prastesnių gyvenimo sąlygų, o tarp jos narių buvo plačiai paplitusios pasninkavimo ir nūnai sunkiai suvokiamos

(10) Platesnė tuberkuliozės istorinė apžvalga pateikiama specialiuose medicinos problemoms skirtuose straipsniuose [6].

kūno apmarinimo praktikos, taip pat atsižvelgiant į M. Filonardi žodžius, kad liga prasidėjo „prieš daug mėnesių“, plaučių tuberkuliozės diagnozė gali būti visai tikėtina. Tokiu atveju M. K. Sarbievijus papildytų liūdną senosios ir modernios Lietuvos inteligentų, mirusių nuo šios ligos (prisimintini K. Sirvydas, J. Biliūnas, V. Kudirka, P. Vaičaitis, P. Višinskis), sąrašą.

PRIEDAS

Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV), Barberini Latini, vol. 6596, f. 179v. Varsavia, 17 Marzo 1640. M. Filonardi – F. Barberini.

Nella Casa professa di questi Padri gesuiti dopo una lunga malattia di tisi e febre lenta sta morendo il Padre Sarbiewski, predicatore di Sua Maestà, insigne in questa professione e anco in poesia, in specie in versi lirici.

[Šių tėvų jėzuitų Profesų namuose, ilgai sirgęs džiova ir lėtąja karštine, merdėja tėvas Sarbievijus, Jo Didenybės pamokslininkas, pagarsėjęs šioje srityje, taip pat poezija, ypač lyrinėmis eilėmis.]

BAV, Barberini Latini, vol. 6598, f. 157a. Varsavia, 24 Marzo 1640. M. Filonardi – F. Barberini. Avviso.

Il Padre Sorbiewski [*s*], gesuita, predicatore di Sua Maestà e poeta celebre, dopo haver preso l'Estrem' Untione X di sono vive ancora, ma senza speranza, essendo consumato da una febre etica, principiata da molti mesi in quà.

[Tėvas Sarbievijus, jėzuitas, Jo Didenybės pamokslininkas ir garsus poetas, prieš dešimt dienų priėmęs Paskutinį patepimą, dar yra gyvas, bet nebeturi vilčių, nes sudegė nuo karštinės, prasidėjęs prieš daug mėnesių.]

BAV, Barberini Latini, vol. 6598, f. 159r. Varsavia, 31 Marzo 1640. M. Filonardi – F. Barberini. Avviso.

Il Padre Sarbiewski, gesuita, sta ancora nello stato scritto mancando a poco a poco ogni giorno.

[Tėvas Sarbievijus, jėzuitas, tebėra minėtosios būklės, diena po dienos pamažu gėsdamas.]

BAV, Barberini Latini, vol. 6596, f. 181v. Varsavia, 7 Aprile 1640. M. Filonardi – F. Barberini.

Il Padre Sobiescki [*s*], gesuita, è alla fine morto in questa Casa professa a tre del corrente in età di 42 con dispiacere di chi lo conosceva, essendo predicatore e poeta insigne in queste parti.

[Šio mėnesio 3-iąją šiuose [t. y. Varšuvos] Profesų namuose [visų] jį pažinojusių gailėsčiai galiausiai mirė tėvas Sarbievijus, jėzuitas, 42 metų amžiaus, šiuose kraštuose pagarsėjęs pamokslininkas ir poetas.]

ARSI, Lith. 39, f. 268v

P. Matthias Casimirus Sarbiewski, Masovita, quatuor vota professus, annorum circiter 47. Vixit in Societate annis ferme 30. Toto eo tempore non modo praeclara multa singularis ingenii magnaerque eruditionis, verum etiam eximiarum virtutum et minime vulgarium

talentorum edidit specimina. Enciclopedice ille in omni scientiarum genere ad stuporem versatus, excellens poeta, insignis orator, ecclesiastes celebris, philosophus atque theologus apprimè doctus emicuit. In philosophia gradum magisterii, in theologia lauream doctoratus obtinuerat. Romae cum applausu rhetoricam professus ibidemque eruditis ac mire Urbano VIII summo pontifici gratis Lyricorum carminum editis libris in signum praestantis sui ingenii aureo numismate ab eodem pontifice cum expressa ipsius effigie donatus est. Ex Urbe in Lithuanam, ad quam spectabat, reversus provinciam, primum Polociae academicis nostris rhetoricam praelegit, postmodum Vilnae in eadem rhetorica necnon in philosophia ac theologia docenda annos non paucos summa cum laude et satisfactione omnium utilissime impendit. Postmodum a serenissimo Poloniarum rege Vladislao IV in concionatorem aulicum electus, prout olim in scholis, sic etiam ecclesiastica exedra nulli pepercit labori, et quamvis raro et sublimi praeditus foret ingenio, nihilominus mira animi demissione cunctis extitit gratissimus et profunde arcana fidei e suggestu pertractans mysteria captui simplicium sese accomodabat. Illud in promotione ipsius ad doctoratum peculiare fuit, quod serenissimus rex publicum illum promotionis actum multorum illustrissimorum Regni procerum et sua regia praesentia cohonestaverit, et post collata alia ipsi doctoratus insignia regium quoque annulum rex suo detractum promoti digito inseruerit. Caeterum cum plane in flore aetatis esset et Societas eius se in diuturnum tempus opera usuram speraret, occulta hecticae febris malignitate consumptus magno sui apud omnes relicto desiderio immaturam quidem, sed sanctam oppetiit mortem Varsaviae 2 aprilis 1640.

[Vertimas]

Tėvas Motiejus Kazimieras Sarbievijus, mazovietis, keturių įžadų profesas, apie 47 metų amžiaus. Draugijoje praleido beveik 30 metų. Per visą šį laiką davė ne tik daug puikių ypatingo gebėjimo ir didelio mokyto, bet taip pat šaunių dorybių bei retų talentų pavyzdžių. Visuose moksluose pasiekęs stulbinamą enciklopedinę erudiciją, sužibo kaip puikus poetas, žymus oratorius, garsus pamokslininkas, ypač mokytas filosofas ir teologas. Filosofijos moksluose pasiekė magistro laipsnį, teologijos – pilnė daktaro laurus. Romoje su pagyrimu dėstė retoriką ir ten pat išleido mokytas Lyrikos giesmių knygas, stebėtinai patikusias popiežiui Urbonui VIII, kuris, pagerbdamas ypatingą jo talentą, padovanojo auksinį medalį su savo atvaizdu. Iš Romos grįžęs į Lietuvos provinciją, kuriai priklausė, pirmiausia Polocke dėstė mūsiškiams retoriką, po to su didžiausiu visų pagyrimu, pasitenkinimu ir nauda kelerius metus Vilniuje dėstė minėtą retoriką, filosofiją ir teologiją. Vėliau šviesiausiojo Lenkijos karaliaus Vladislavo IV pašauktas būti dvaro pamokslininku, kaip kitados stovėdamas mokyklos katedroje, taip ir bažnyčios sakykloje negailėjo jokių pastangų, ir nors buvo apdovanotas retu didžiu talentu, visus palenkė į savo pusę stebėtinai nusižemindamas, kai kalbėdamas iš sakyklos apie giliasis tikėjimo paslaptis, prisitaikydavo prie paprastesnių klausytojų nuovokos. [Tėvo Motiejaus] pakėlimas į teologijos daktarus išsiskyrė tuo, kad šias viešas iškilmes pagerbė šviesiausiasis karalius, kartu su daugiu šviesiausiųjų Karalystės didikų bei savo dvaru atvykęs į jas, ir po to, kai buvo įteiktos [visos] kitos daktaro regalijos, nusimovęs karališką žiedą, užmovė jį ant naujojo daktaro piršto. Kai buvo tikrai žydinčio amžiaus ir Draugija vylėsi galėsianti naudotis jo paslaugomis dar daug metų, jį sunaikino slapta sekinanti karštinė, ir palikęs visų širdyse didžiulės netekties pojūtį, per anksti, bet šventai mirė Varšuvoje 1640 metų balandžio 2 dieną.

Gauta 2024 11 19

Priimta 2024 12 02

Literatūra ir šaltiniai

- [1] *Acta nuntiaturae Polonae. Tomus XXV: Marius Filonardi (1635–1643). Volumen 1 (12 II 1635–29 X 1636)*. Ed. Th. Chynczewska-Hennel. Cracoviae: Academia Scientiarum et Litterarum Polona, 2003.
- [2] *Acta nuntiaturae Polonae. Tomus XXV: Marius Filonardi (1635–1643). Volumen 2 (1 XI 1636–31 X 1637)*. Ed. Th. Chynczewska-Hennel. Cracoviae: Academia Scientiarum et Litterarum Polona, 2006.
- [3] *Acta nuntiaturae Polonae. Tomus XXV: Marius Filonardi (1635–1643). Volumen 3 (7 XI 1637–30 X 1638)*. Ed. Th. Chynczewska-Hennel. Cracoviae: Academia Scientiarum et Litterarum Polona, 2024.
- [4] ANTANAVIČIUS, Darius; NEDZINSKAITĖ, Živilė. Kražių kolegijoje mirusių jėzuitų nekrologų korpusas: statistika, tekstų genezė ir koreliacija, redagavimas, autorystė ir vertė. *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2024, Nr. 8, p. 197–224.
- [5] *Archivum Romanum Societatis Iesu [ARSI]*
Lith. 6 [Catalogus triennalis 1611, 1614, 1619, 1622, 1625, 1628, Catalogus brevis 1604–1639].
Lith. 39 [Historia provinciae Lituaniae 1636–1650].
Lith. 56-I [Catalogus brevis 1641–1680].
Lith. 61–65 [Necrologia].
Pol. 68 [Necrologia].
Rom. 80.
- [6] BARBERIS, Ilaria; BRAGAZZI, Nicola; GALLUZZO, Lucia; MARTINI, Mariano. The history of tuberculosis: from the first historical records to the isolation of Kochs bacillus. *Journal of Preventive Medicine and Hygiene*, 2017, Nr. 58, p. 9–12.
- [7] [DILYTĖ-ČIURINSKIENĖ, Ona]. Tėvo Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus gyvenimo santrauka. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2021, Nr. 52, p. 202–212.
- [8] *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Oprac. L Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów. Kraków: Ignatianum, Wydawnictwo WAM, 2004.
- [9] *Epistolarum commercium P. Nicolai Norvegi SJ aliaque quaedam scripta de manu eius*. Cura J. J. Duin. O. Garstein, Osloae: St. Olavs forlag, 1980.
- [10] *Institutum Societatis Iesu auctoritate Congregationis generalis XVIII meliorem in ordinem, digestum, auctum et recusum*. T. 1–2. Pragae: Typis universitatis Carolo Ferdinandae in collegio Societatis Iesu ad S. Clementem, 1757.
- [11] LANGBEIN, Lebrecht Gotthelf. *Commentatio de Mathiae Casimiri Sarbievii S. I. Poloni vita, studiis et scriptis*. Dresdae: G. C. Walter, 1753.
- [12] *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*. Tom 2: *Lituania*. Oprac. A. P. Bieś SJ, L. Grzebień SJ, M. Ingot SJ. Kraków: Ignatianum, Wydawnictwo WAM, 2003.
- [13] RABIKAUŠKAS, Paulius. Sarbievijus (Sarbievski) Motiejus Kazimieras. *Lietuvių enciklopedija*. T. 26. Boston: LEL, 1961, p. 491–493.
- [14] RABIKAUŠKAS, Paulius. Sarbievijus Romoje. *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*. Sudarė L. Jovaiša. Vilnius: Aidai, 2002, p. 467–487.
- [15] RADZIWIŁŁ, Albrycht Stanisław. *Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632–1656*. T. 3: *1640–1647*. Oprac. A. Przyboś, R. Żelewski. Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1972.
- [16] [Redakcja]. Sarbievski (Sarbievius), Maciej Kazimierz. *Polski Słownik Biograficzny*. T. 35. Warszawa–Kraków: IH, 1994, p. 180–184.

- [17] SARBIEWSKI, Maciej Kazimierz. *Wykłady poetyki (Praecepta poetica)*. Przełożył i opracował S. Skimina. Wrocław-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1958.
- [18] SARBIEWSKI, Mathias Casimirus. *Carmina. Nova editio prioribus longe auctior et emendatior*. Parisiis: J. Barbou, 1759.
- [19] SARBIEWSKI, Mathias Casimirus. *Opera posthuma, quibus accesserunt multa poemata vernaculo carmine reddita*. Varsaviae: Typis regiis et Reipublicae in collegio Societatis Iesu, 1769.
- [20] SARBIEWSKI, Mathias Casimirus. *Poemata omnia. Editio omnium, quae adhuc prodierant, longe plenissima*. Staraviesiae: Collegium S. J., 1892.
- [21] *Sutikti Dievą visuose dalykuose: jėzuitai, mokslas ir kultūra*. Parengė V. Sadauskas. [Vilnius:] VŠĮ Vilniaus jėzuitų gimnazija, [s. a.].
- [22] VORBEBEK-LETTOW, Maciej. *Skarbnica pamięci. Pamętnik lekarza króla Władysława IV*. Oprac. E. Galos, F. Mincer pod redakcją naukową W. Czaplńskiego. Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968.
- [23] WARSZAWSKI, Józef. *“Dramat rzymski” Macieja Kazimierza Sarbiewskiego TJ (1622–1625). Studium literacko-biograficzne*. Rzym: Typis Pontificiae Universitatis Gregorianaе, 1984.

ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ, DARIUS ANTANAVIČIUS

The Original Necrology of Mathias Casimir Sarbiewski and the Cause of His Death

Summary

In 2024, a brief description of the life of Mathias Casimir Sarbiewski of the Society of Jesus compiled by Jan Poszakowski (1684–1757) in the middle of the eighteenth century was published in volume 52 of *Senoji Lietuvos literatūra* [Early Lithuanian Literature]. The introductory observations regarding the published text stated that the original necrology of Sarbiewski did not survive.

The aim of this article is, firstly, to prove that the original necrology of Sarbiewski was written and is extant; secondly, to indicate its archival location; thirdly, to publish the text itself with the translation into Lithuanian, and, fourthly, to discuss some of its features.

Sarbiewski died in Warsaw on the 2 April 1640. To date, the circumstances of his death are not traceable in primary sources. The Jesuit poet held a position of preacher/predicant in the court of King Władysław IV from 1635 to 1640 and was formally assigned to the house of the so-called *professi* of the Society of Jesus in Warsaw.

The year 1640 is very scarce in sources regarding the history of the Lithuanian Province of the Society of Jesus since no short catalogue of persons of the Warsaw house of *professi* is extant from 1639/1640. According to obligatory instructions, Sarbiewski's death had to be mentioned in the so-called 'Annual letters' (*Litterae annuae*) or 'History' (*Historia*) of the aforementioned house of *professi*. To date, unfortunately, both of these sources are still lacking as well.

The necrologies of the deceased members of the Society of Jesus had to be entered in a special manuscript book kept for the purpose in each college, residence, or mission of the Society of Jesus. Unfortunately, only few such books are extant to date in the context of the Lithuanian Province of the Society of Jesus. Copies

of these necrologies were obligatorily sent to the archive of Father Provincial in Vilnius. After the suppression of the Society of Jesus in 1773, the archive of Father Provincial of the Lithuanian Province disappeared or was destroyed as no longer relevant. As a result, these versions of necrologies did not survive. Additional copies of necrologies were obligatorily sent to the Archive of the House of the Superior General of the Society of Jesus in Rome (ARSI) and are now available to scholars. The necrologies from the former Lithuanian Province of the Society of Jesus are kept at the ARSI, in a special set of five volumes under shelf mark 'Lith. 61-65'.

The necrology of Sarbiewski was entered not in the aforementioned corpus of necrologies kept at the ARSI, but in a separate volume containing the histories of the Lithuanian Province of the Society of Jesus, now under shelf mark 'Lith. 39' (fo. 268v). However, the original necrology of Sarbiewski appears to be very frustrating, since the text is very short and uninformative. Apart from minor details, it gives us no information of greater importance.

The circumstances of Sarbiewski's death referred in detail by Poszakowski and especially by Langbein are only briefly mentioned: '[he] was consumed by occult malignity of hectic fever'. The hectic fever was already described by ancient medics and is now considered to possibly be tuberculosis. Considering both the climate changes in Eastern Europe at that time (the so-called minor glacial period) and quite harsh living conditions at the residencies of the Lithuanian Province the Society of Jesus, the diagnosis of tuberculosis is quite plausible. The text of the necrology along with its translation into Lithuanian is included at the end of the article. The newest archival findings from the Biblioteca Apostolica Vaticana (collection 'Barberini Latini') are cited as well.

Keywords: Mathias Casimir Sarbiewski, Jan Poszakowski, Society of Jesus, necrologies, tuberculosis